

Pre svega, jedna neophodna napomena:

Ako je neko, u okvirima i uslovima jugoslovenske kinematografije (bez obzira na ovogodnjišne bitne probleme u njenom proizvodnji, distribuciji, debitant tpa Dorde Kadrijevića — što znači: čovek koji apsolutno prvi put dolazi u dodir sa filmom — onda je njegov start unapred opterećen hendikepom zamašnog obima. Uspeh „Praznika“ time je veći, i taj snažni film, u kome — komplotiranim analizama uz pomoć formula klasične filmske estetike — možemo pronaći skoro sve do sada katalozirane početničke greške, stoji u centru naše ovogodnjišne produkcije osvajajući nas kao svojom moralnom hrabrošću tako i nizom svojih prvorazrednih plastičkih uzbudljivosti.

Pomikajući, kao kritičar i animator, u području likovnih umetnosti, Kadrijević kaže, kao što bi se to moglo očekivati, pristupio materijalno rizičnijim avanturi režiranja filma radi razrešenja nekih svojih bitno estetičkih dilema ili zahteva, već gonjen težnjom da, služeći se perceptivnim, dinamičkim i asocijativnim mogućnostima sedme umetnosti, postavi na moguću diskusiju jedan od niza problema nacionalnog trajanja u vremenu. Polazeći od osnove, uslovljene koliko opšte filozofskim definicijama, likovne ili zla toliko i konkretnim situacijom, da slobodu — suprotno maksimali markiza de Sada — gubi u pojedinačnoj kolonijalnoj, ali ne i u identičnom nivou lvaliteta, i onaj prema kome se nasilje primenjuje — onaj koji nasilje pričinjava. Očekujući da za prvog sadržano je u mehanici otklanjanja uzroka nasilju, odnosno, u dubljim etičko-psihološkim relacijama, u činu pobune, dok se za drugog trenutak konačno izbavljenja izjednačuje sa časom smrti koja ukida vladavinu straha što nasilje uslovljava u vidu određene forme sasmodbrane.

Poraz u dubini njegove pomračenije duše već stvar dalje prošlosti. Strah seljaka od Manole baziran je na poznavanju njegovih dela, na, na drugoj strani, ne postoji nikakav vid u mehanizmu njihovog izvršenja, ne poznaje se sva duhovna monstroznost i etička beda tog čina, nije — pračisti odmerena sva količina ljudske ubogaljenosti koja svoju satisfakciju pronalazi u ovajčini forma bestijalnosti. Prave divši „predstavu“ Manola ne postize cilj koji je želio i prikazavši se u pravom svetlu, on neće uspeti da osvetoči sebe i oslobodi se tme straha koji vlada njegovim neuravnoteženim bićem. Videvši njegov čin seljaci neće za veliki broj stepeni biti uplašeni. Naprotiv. Spoznavši prave dimenzije tog pada u ništavilo, što i njih neprekidno vreba, ti ljudi

10-41168715 dorde kadrijević prvi put

di, kojima su strane racionalne analize i sintetički zaključci, počinju da nadiljavaju svoj strah i prvi put će Manola biti prihvaćen da prode kroz gomilu koja se neće pomeriti. Shvatajući dimenzije apasurdnosti ovog strahovanja oni polako vraćaju sebi dostojanstvo ljudi kao etičkih bića. Maska je spalja i, kao u „Onibabi“ Keneta Šinda, pred nama je pravo lice zločina. Zlatna maska zlog božanstva nije, kako se verovalo, skrivala najlepše lice ružnog doba, već, naprotiv, gubavij i nastočni lik spaska raslojene ljudske duše i vremena ištašenog iz zloba.

Manola nije, dakle, kao njegov srodnik po kame Maksim iz Popovićevo, „Čoveka iz hrastove šume“, ličnost čiji nastanak ne biva već obelježen objektivnom situacijom, ličnost van određenog vremena i postojećih društvenih relacija. Nema, u konačnici konstatacija stvar, ničeg stravičnog niškog, ničeg posebno psihopatskiškog, što je samo njegova svojina. On je, kao u izvratnom ogledalu, uvećana ekspozicija čitavog društvenog stanja, čitavog

niza odnosa jednog rata koji je, razoran kao svi prethodni zajedno, snagom straha učinio susede pripadnicima različitih svetova, podelio krov zajedničkog domaćinstva dva brata na carstvo Kaninovo i carstvo Avelejivo. Manola jeste, prema tome, samo komična mogućnost proizvoda situacije. Ubišivši jednog, udovoljivši prvi put strahovanju svoje slabe duše, on shvata da će, izvesnog trenutka čija se realizacija sa sadašnjim vremenom precizno ne može utvrditi, njegov čin pobuditi otpor i srušiti lažnu kulu teških snova o sigurnosti. On će zato nastaviti da ubija, bez reda i kontrole, još više obogaljen nego ranije, još uplašijen i sve udata lenjiji od granice kojom je odeljen njegov svet i ostali deo čovečanstva. Pretvarajući se, kao i ostali nosioci zlostravnih kokar-

dvojicu golobradih vojnika koji će pasti kao žrtve ginjolske predstave u kojoj se ne igra po klasičnim dramaturškim formulama — šta prisiljava, kažemo, te, u vremenu pre početka rata tako obične ličnosti, da krenu putem uništenja što će legalno, ali vanredno sigurno sasvim izmeniti njihovu ljudski lik pretvarajući ga u negaciju svog bitno etičkog vida? Šta, na koncu svega, uslovljava da oni koji su privremeno izvan igre ne pružaju otpor; šta, najzad, čini da dva zarobljena američka avijatičara svojom hudom srećom i sudbinom sasvim razore privid zlostitnog mira?

Ličnosti filma „Praznik“ Dorde Kadrijevića podležu mehanizmu sveobuhvatnosti straha, pokoravanja neumnom i trajanja u procesu raslojavanja aksiomatičnih postulata ljudskog društ-

postoji i sadržaja je u spoznaji dvostruke poglobnosti prepuštanja strahu. Za ostale, za one koji su se već „angažovali“, taj izlaz nije dostupan. Katićev neposredni pomoćnici potpuno će se solidarisati sa svojim nabeđenim šefom sve do onog trenutka kada, dopuštivši i počinivši nepotreban (nepotreban jer je onakriven) zločin, on dovodi u opasnost njihovu lažnu sigurnost izraslu na žrtvama izvan prave igre te će se, na samom kraju, u pokomotini koja sasvim demonstrira njihov etički pad u ništavilo, priviti uz drugo nemeštog kapetana naivno verujući da je „pravda“ izvršena i „red“ uspostavljen. Manola za njih nije takva opasnost kao Katić, jer je instinktivno predosećaju da se njemu više ne može suditi i optužiti penim merilima, odnosno da će se neumnom plaćanje ravnaka zaustaviti nad njihovim glavama.

Sam Katić najbolje reprezentuje to sveopšte stanje uplašivosti od posledica vlastitog dela i paničnog straha pred stvarima koje se zbivaju u spoljnjem svetu, i njegove reakcije na događaje su skoro refleksivne, sasvim bez čina preispitivanja logičnosti, ali, iz trenutka u trenutak, svojom munjevitosti, vrlo efektne i u prividom potiskivanju panike i u lažnom poravnavanju situacije. Njegova seansa sa Sindelijom jeste predstava za narod i avijatičare, za one što još ni na takvu vrstu pobune protiv stramnog stanja stvari nisu spremni za one kojima treba preklapati na delu svu čvrstinu društva u koje su silom sudbine zapali, njegov sukob sa majorum jeste, opet, rezultat strahovanja pred mogućnošću da taj pijani razvratnik izmeni stanje stvari i njegovo lično izvršavanje egzekucije je ispunjenje zahteva slepog verovanja kako tobožnja monolitnost društvene čelije kojoj je on vodio zahteva brzu kaznu za one što pokušavaju da je na neki način osprete i konačno; splet menjačkih odnosa koje gradi između Manole, američkih oficira i dvojice Nedicevih vojnika kreće se, iz časa u čas, prema takvim pozicijama nakon kojih nije teško ustanoviti sav guštanjak njegove ljudske orijentacije, svu pozornost njegovog pripadanja stvarima koje se više ne mogu razumeti. Venjujući da čini dela zloga, Katić ce ma sam razvući do u ponode, Katić zarvava dan svog komandovanja izražavanjem utveredja, koja su zadržala funkcija njegovog raslojavanja, da je rekao „po zakonu“, da je „imao osvlasćenje“, da je „uredno sastavio zapisnik“... Ostavljajući ga sudbini, njegovi bivši saborci i saborci ne čine to iz neumnosti zahteva pravde. Njihovo verovanje da je sudan čovek kojih ce ma sam razvući do u ponode, Katić zarvava dan svog komandovanja izražavanjem utveredja, koja su zadržala funkcija njegovog raslojavanja, da je rekao „po zakonu“, da je „imao osvlasćenje“, da je „uredno sastavio zapisnik“... Ostavljajući ga sudbini, njegovi bivši saborci i saborci ne čine to iz neumnosti zahteva pravde.

Njihovo verovanje da je sudan čovek kojih ce ma sam razvući do u ponode, Katić zarvava dan svog komandovanja izražavanjem utveredja, koja su zadržala funkcija njegovog raslojavanja, da je rekao „po zakonu“, da je „imao osvlasćenje“, da je „uredno sastavio zapisnik“... Ostavljajući ga sudbini, njegovi bivši saborci i saborci ne čine to iz neumnosti zahteva pravde. Njihovo verovanje da je sudan čovek kojih ce ma sam razvući do u ponode, Katić zarvava dan svog komandovanja izražavanjem utveredja, koja su zadržala funkcija njegovog raslojavanja, da je rekao „po zakonu“, da je „imao osvlasćenje“, da je „uredno sastavio zapisnik“... Ostavljajući ga sudbini, njegovi bivši saborci i saborci ne čine to iz neumnosti zahteva pravde.

ništa osim straha

POJEDINAC I DRUSTVO, STRAH I ETIKA

A ostali? Kakva sudbina očekuje one koji se još nisu izdvojili na tako drastičan način, koji još koracaju u grupi, koji smatraju da je sve to mora što će nestati sa kopnenjem snega, koji veruju da je njihov sveti cilj očuvanje još tobože čvrstih temelja društva? I šta, konačno, nagoni te ljude — tog priprostog narednika Katića, grotesknog kapetana koji drži besmislene govore o pravdi u vremenu bez slobode, tog majora u uniformi Nediceve vojske koji će biti ubijen jer se njegovim četičkim saborcima čini da zločin počinjen nad seoskim starišinom spolja ruši solidne okvire unutrašnjeg društvenog ustrojstva, tu

va. Seljaci će, potiskujući vlastiti strah pred vremenom koje predi da uništi i ono malo mizernih rezultata njihovog dugogodišnjeg sukobljavanja sa tudima zemlje i voljom prirode, sa nesvesnom strahom učestvovati u Katićevom isledivanju nesrećne seoske „namiguse“ Sindelije (a one što — opet — predstava u funkciji oslobodjenja zbunjenog narednika od straha pred prezentacijom kod američkih oficira i pred sveopštim utiskom koji će ostaviti njegovi prvi dan na vlasti), zajedno sa njim oni će ustati protiv Nedicevog majora, ali kasnije, zaboravljajući na sve to, na tu prividnu ili prečutnu solidarnost, ne može ga optužiti za podsticanje Manole na stravičan zločin da bi, konačno, zahvaljujući dejstvu oslobodjenja stečenog u vreme prisustvovanja stravičnoj egzekuciji, okrenuli leđa čitavom soju „čuvara reda“ svojim učesnicem u ritualu pogreba seoskog starišine, počinjući, tako, iznova da obnavljaju razuzdeni svet životnom nuždom formiranih običaja i vremenom preispitanih postulata etičkog trajanja. Za njih nada

PESMA O SMRTI

10-4506407
Nestaje mi tela. U duh se pretivam dok nagonim stvari nešto drugo da su luda ozarenost moje lice biva i svetačiku trulost već nošim u glasu.

Kada se dajem — ceo ću se dati; To je strahna hrabrost sa dna strašnog mene. Glatvo moja mutna, ti mećes mi znati da od tvog poroda bela opna vene.

Mene više nema. To utvara stoji. (Zar ću tako mlad svetju zbogom reći?) Smrti, žuta bedo, ja te se ne bojim; kada budeš došla — šta ti ćeš zateći.

TVOJE JE DA KORACAS

10-4509171
Ne možoš ti u takve poslove da se padaš. Nije za tebe tresak niti cepanje suvo. Budi ono što jesti, ceo pređi u uvo — tvoje je da vibriraš, tvoje je da koracáš.

Ne budi razuman. Ponekad možeš da vračaš zeleno vreme apokalipse, na preskok žita zriju, zapenušaj u svemju, pusti da ti se smiju — po stoti put ti kažem: tvoje je da koracáš.

ŠA SA

10-4509221
za Novicu

Dečaci zamučaj kad te tuga svlada, što kosmos dikтира — to ti ne da mira, besmislene reči izgovaraj, zalaj — nebom već odavno hitna pomoć svira.

Jeđma pobuna osta u rečima, kao detinjstvo meku netopijumu šašu paučina obviaja božanskim nitima: napušteni dvorac, Bibliju i Mašu.

Bila jeđna šaša, bila jeđna Maša Kad si bio belo, svemogućje dete, dok to izgovaraš, ti pomno stvaraš — uzaludno vetar oko tebe mete.

Rajko PETROV NOGO

Bogdan TIRNANIĆ